

Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.І. Молюски Брідщини у фондовій колекції Державного природознавчого музею НАН України // Мат. восьмої краєзнавчої конф. присв. Міжнародному дню музеїв "Брідщина - край на межі Галичини й Волині". Вип. 7. (Броди, 23 травня 2014 р.). – Броди: Просвіта, 2014. –С. 153-157.

УДК 594 (477.83)

Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.І.

Молюски Брідщини у фондовій колекції Державного природознавчого музею НАН України

Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів

Не зважаючи на відносно невелику площу, Брідщина цікава насамперед своїм "пограничним" положенням. Якщо історик або етнограф згадає передусім розташування цього краю на межі Галичини та Волині, природодослідник не може оминати увагою поєднання низинних ландшафтів Малого Полісся та зовсім не подібних на них горбистих територій на краю Подільської височини (масив Вороняки). Зрозуміло, що це позначається й на видовому складі рослин і тварин.

Західний регіон України можна вважати загалом відносно добре вивченим у малакологічному відношенні. Зокрема, дослідження наземних і прісноводних молюсків Галичини були розпочаті ще в другій половині XIX ст. Особливе значення для розвитку вітчизняної малакології мали роботи Й.Бонковського [6], колекція якого зберігається зараз у фондах Державного природознавчого музею НАН України [2, с. 4] в м. Львові.

Проте навіть давні традиції вивчення молюсків або інших представників тваринного або рослинного світу на якійсь території не гарантують відсутності своєрідних "білих плям" – ділянок, які унаслідок певних причин залишилися поза увагою дослідників або були описані лише "мимохідь". Зокрема, до цього часу дуже фрагментарно досліджена малакофауна Малого Полісся, більшість наявних літературних відомостей і колекційних матеріалів стосуються його південно-західної частини [1, с. 62]. Не проаналізований видовий склад молюсків розташованого на півдні Бродівського р-ну масиву Вороняки.

Навіть у малакологічному фонді Державного природознавчого музею НАН України [2], який на сьогодні є однією з найстаріших і найбагатших колекцій молюсків в Україні, представлені лише поодинокі збори з території сучасних Бродівського, Буського і Радехівського р-нів Львівської обл., а також Зборівського р-ну Тернопільської обл. Загалом станом на січень 2014 р. у музеї наявні 65 одиниць зберігання – вибірок, представлених сухими черепашками або мушлями молюсків одного виду, зібраними на

одному місці в певний період часу. Вони репрезентують 25 видів наземних і 17 видів прісноводних моллюсків, анований список яких наведено нижче.

У територіальному аспекті більшість матеріалів зібрано в південній частині Бродівського р-ну, переважно в околицях с. Пеняки. У часовому аспекті переважають старі збори, датовані другою половиною XIX ст. або початком XX ст. Нерідко точний рік збору встановити неможливо, а приблизний часовий період опосередковано визначається за тим, яким дослідником зібраний або визначений той чи інший матеріал, в яких літературних джерелах він згадується тощо [2, с. 5]. На жаль, майже не представлений у зборах сучасний період. Лише три вибірки датовані початком XXI ст. (2005-2009 рр.), одна з них належить рідкісному виду *Plicuteria lubomirskii*, занесеному до Червоної книги України [5, с. 302].

Прісноводні черевоногі (від №26 до №38 у наведеному нижче списку) та двостулкові (№№ 39-42) моллюски широко розповсюджені на території України. Серед наземних моллюсків (№№ 1-25) поруч з видами, розповсюдженими в різних регіонах України, присутні види з більш обмеженим ареалом. Серед останніх можна виділити групу карпатських видів *Vestia gulo*, *Monachoides vicina*, *Perforatella dibothrion*, *Plicuteria lubomirskii*, *Faustina faustina*, які подекуди заходять також на рівнинну частину України. Те саме стосується й равлика рівнозубого *Isognomostoma isognomostomum*, розповсюдженого переважно у гірських районах Центральної Європи. Коротка характеристика розповсюдження окремих видів на території України подана нижче (за винятком широко розповсюджених видів).

1) Бурштинівка звичайна, янтарка звичайна – *Succinea putris*

У фондах музею представлена двома вибірками з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраними у другій половині XIX ст.

2) Бурштинівка струнка, янтарка струнка – *Oxyloma elegans*

У фондах музею представлена трьома вибірками з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраними у другій половині XIX ст. На жаль, відсутність заспиртованих моллюсків не дозволяє підтвердити точність визначення, оскільки черепашки цього виду дуже подібні до черепашок бурштинівки Сарса *Oxyloma sarsii* [3, с. 34]. Обидва види моллюсків широко розповсюджені на території України та, зокрема, в її західному регіоні.

3) Агатівка звичайна – *Cochlicopa lubrica*

У фондах музею представлена вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст.

4) Равлик моховий звичайний – *Pupilla muscorum*

У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст.

5) Равлик баштоподібний малий – *Merdigera obscura*

Зустрічається в західній і центральній частинах України та в Криму [3, с. 53]. У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст.

6) Равлик тризубий – *Chondrula tridens*

У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Підгірці (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст., а також вибіркою з околиць с. Нивиці (Радехівський р-н), зібраною в першій половині XX ст.

7) Равлик замкнений пряморотий – *Cochlodina orthostoma*

Зустрічається в західній і центральній частинах України [3, с. 63]. У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст.

8) Равлик замкнений зубатий – *Laciniaria plicata*

Зустрічається на заході, південному заході та в центральній частині України [3, с. 69]. У фондах музею представлений трьома вибірками з околиць с. Пеняки та с. Підгірці (Бродівський р-н), зібраними у другій половині XIX ст. (Пеняки) або не пізніше початку XX с. (Підгірці).

9) Равлик замкнений сірий – *Bulgarica cana*

Зустрічається в західній і центральній частинах України [3, с. 69]. У фондах музею представлений однією черепашкою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст.

10) Равлик замкнений струмковий – *Vestia gulo*

Карпатський вид, спорадично розповсюджений також на рівнинній частині заходу України. На сході досягає Вінницької обл. [3, с. 71]. У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст. і попередньо помилково визначеною Й.Бонковським як равлик замкнений карпатський *Vestia turgida*.

11) Равлик дисковий звичайний – *Discus ruderatus*

У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст.

12) Равлик дисковий плямистий – *Discus rotundatus*

Спорадично зустрічається на заході України, досягаючи на сході Вінницької обл. [3, с. 74]. У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст.

13) Равлик чагарниковий – *Fruticicola fruticum*

У вітчизняній малакологічній літературі часто фігурує під назвою *Bradybaena fruticum*. У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст.

14) Равлик волохатий Любомирського – *Plicuteria lubomirskii*

Карпатський вид, занесений до Червоної книги України [5, с. 302]. Місцями зустрічається також на рівнинній території заходу України [3, с. 99]. У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Підгірці (Бродівський р-н), зібраною в червні 2008 р.

15) Равлик волохатий звичайний – *Trochulus hispidus*

У вітчизняній малакологічній літературі до недавнього часу фігурував під назвою *Trichia hispida*. Розповсюджений у західній і центральній частинах України [3, с. 100]. У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Підгірці (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст.

16) Равлик степовий ребристий – *Helicopsis striata*

Степовий вид, розповсюджений переважно на заході та південному заході України [3, с. 102], хоча зустрічається також в інших регіонах. У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Пониква (Бродівський р-н). Дата збору відсутня, проте матеріал зібраний не пізніше кінця XIX – початку XX ст. Про це опосередковано свідчить етикетка з визначенням В.Полінського.

17) Равлик степовий мінливий – *Helicopsis instabilis*

Степовий вид, на території України мозаїчно розповсюджений в басейні Дністра [3, с. 103]. У фондах музею представлений двома вибірками з околиць с. Радванці (Радехівський р-н) і м. Зборів (Зборівський р-н). Дати збору відсутні, проте в обох випадках матеріал зібраний не пізніше кінця XIX – початку XX ст. Про це опосередковано свідчать етикетки з визначенням В.Полінського.

18) Равлик степовий звичайний – *Xerolenta obvia*

У вітчизняній малакологічній літературі найчастіше фігурує під назвою *Helicella candicans*. Степовий вид, досить звичайний для рівнинної частини заходу України [3, с. 107]. У фондах музею представлений вибіркою, зібраною в червні 2005 р. на відкритому, порослому травою схилі поблизу монастиря в смт Підкамінь (Бродівський р-н).

19) Равлик двозубий великий – *Perforatella dibothrion*

Основний ареал виду пов'язаний з Карпатами, проте він нерідко трапляється також на рівнинній частині заходу України, досягаючи на сході Вінницької обл. [3, с. 108]. У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст.

20) Равлик зернистий карпатський – *Monachoides vicina*

Карпатський молюск, розповсюджений аналогічно до попереднього виду [3, с. 109]. У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст.

21) Равлик лисуватий – *Euomphalia strigella*

У фондах музею представлений двома вибірками з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н) і с. Поздимир (Радехівський р-н), зібраними у другій половині XIX ст.

22) Равлик гарний – *Faustina faustina*

Основний ареал виду пов'язаний з Карпатами, проте він нерідко трапляється також на рівнинній частині заходу України, досягаючи на сході Вінницької обл. [3, с. 112]. У фондах музею представлений двома вибірками з околиць с. Пеняки та с. Підгірці (Бродівський р-н). Перша з них зібрана у другій половині XIX ст. (матеріал визначений Й.Бонковським), друга – не пізніше початку XX ст.

23) Равлик рівнозубий – *Isognomostoma isognomostomum*

У вітчизняній малакологічній літературі часто фігурує під назвою *Isognomostoma personatum*. В Україні зустрічається найчастіше в Українських Карпатах, рідше – на рівнинних територіях, досягаючи на сході Вінницької та Черкаської областей [3, с. 113]. У фондах музею равлик рівнозубий представлений вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст. Частина черепашок з цієї вибірки показана в анотованій фотогалереї наземних молюсків на Просвітницькій інтернет-програмі "Молюски" [4].

24) Равлик великий жовтуватий – *Helix lutescens*

Степовий вид, розповсюджений у басейнах Дунаю та Дністра [3, с. 117]. У фондах музею представлений вибіркою, зібраною під Олеським замком (сmt Олесько, Буський р-н) у травні 2009 р.

25) Равлик виноградний, слимак виноградний – *Helix pomatia*

Точні межі природного ареалу цього виду зараз встановити неможливо, оскільки його здавна використовували в їжу та спеціально завозили в різні регіони. Зареєстрований у різних регіонах України, хоча найчастіше зустрічається на заході, де може населяти не лише антропогенні, але й природні біотопи (наприклад, світлі ділянки лісів). У фондах музею представлений двома вибірками з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраними у

другій половині XIX ст. В одній з вибірок наявна рідкісна аномалія: в однієї черепашки оберти закручені не за годинниковою стрілкою, а проти неї. Цей екземпляр показаний в анотованій фотогалереї наземних молюсків і в розділі "Аномалії" в історії малакологічного фонду ДПМ НАНУ на Просвітницькій інтернет-програмі "Молюски" [4].

26) Живородка болотяна – *Viviparus contectus*

У фондах музею представлена двома вибірками з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), одна з яких зібрана у другій половині XIX ст. (матеріал визначений Й.Бонковським), друга – не пізніше початку XX ст. Є також вибірка з околиць с. Старий Милятин (Буський р-н), зібрана в першій половині XX ст. і передана з музею Наукового товариства ім. Т.Шевченка.

27) Живородка річкова – *Viviparus viviparus*

У фондах музею представлена вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст.

28) Бітінія щупальцева – *Bithynia tentaculata*

У фондах музею представлена вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н).

29) Ставковик звичайний, ставковик великий – *Lymnaea stagnalis*

У фондах музею представлений двома вибірками з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраними в другій половині XIX ст. та однією вибіркою з околиць м. Радехів (Радехівський р-н), зібраною у першій половині XX ст. і переданою з музею Наукового товариства ім. Т.Шевченка.

30) Ставковик овальний – *Lymnaea ovata*

У фондах музею представлений двома вибірками з околиць с. Межигори (Бродівський р-н) і с. Вертелка (Зборівський р-н), зібраними у другій половині XIX ст.

31) Ставковик широкий – *Lymnaea ampla*

Тривалий час розглядали як форму ставковика овального (див. вище), зараз вважають самостійним видом. У фондах музею представлений вибіркою з околиць с. Межигори (Бродівський р-н), зібраною у другій половині XIX ст.

32) Ставковик вухоподібний, ставковик вушковий – *Lymnaea auricularia*

У фондах музею представлений двома вибірками з околиць с. Межигори та с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраними у другій половині XIX ст.

33) Котушка рогова – *Planorbarius corneus*

У фондах музею представлена двома вибірками з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраними не пізніше початку XX ст.

34) Котушка облямована – *Planorbis planorbis*

У фондах музею представлена вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною не пізніше початку ХХ ст.

35) Котушка кільова – *Anisus vortex*

У фондах музею представлена двома вибірками з околиць с. Поздимир (Радехівський р-н) і с. Вертелка (Зборівський р-н), зібраними у другій половині ХІХ ст.

36) Котушка спіральна – *Anisus spirorbis*

У фондах музею представлена вибіркою з околиць с. Поздимир (Радехівський р-н), зібраною у другій половині ХІХ ст.

37) Котушка біла – *Gyraulus albus*

У фондах музею представлена вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною не пізніше початку ХХ ст.

38) Пухирчик джерельний – *Physa fontinalis*

У фондах музею представлений двома вибірками з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н). Одна з них зібрана у другій половині ХІХ ст., друга – не пізніше початку ХХ ст.

39) Беззубка лебедина – *Anodonta cygnea*

У фондах музею представлена двома вибірками з околиць с. Межигори та с. Бовдури (Бродівський р-н), зібраними у другій половині ХІХ ст., та однією вибіркою з околиць с. Стоянів (Радехівський р-н), період збору невідомий. Дві стулки з околиць с. Межигори показані в анотованій фотогалереї прісноводних молюсків на Просвітницькій інтернет-програмі "Молюски" [4].

40) Кулька річкова – *Sphaerium rivicola*

У фондах музею представлена двома вибірками з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраними у другій половині ХІХ ст.

41) Кулька рогова – *Sphaerium corneum*

У фондах музею представлена вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині ХІХ ст.

42) Горошинка річкова – *Pisidium amnicum*

У фондах музею представлена вибіркою з околиць с. Пеняки (Бродівський р-н), зібраною у другій половині ХІХ ст.

Загалом можна зробити висновок, що ступінь вивченості та представленості у фондовій колекції Державного природознавчого музею НАН України наземних і прісноводних молюсків Бродівщини залишається незадовільним. Про це свідчить як надзвичайно мала кількість літературних посилань і фондових матеріалів, так й відносно невелика кількість видів. У наведеному вище списку майже відсутні дрібні види наземних і прісноводних молюсків, які становлять значну частку малакофауни заходу України. Така

диспропорція може свідчити про поверхневий характер зборів. Варто наголосити також на малій кількості місць збору фондових матеріалів та їх нерівномірному просторовому розподілу.

Майже цілковита відсутність сучасних зборів не дозволяє оцінити сучасний стан наземних і прісноводних малакокомплексів Брідщини, що є особливо актуальним у зв'язку з присутністю на цій території червонокнижного виду *Plicutera lubomirskii*. Не виключено, що в південній частині Бродівського р-ну могли зберегтися також локальні популяції ще одного червонокнижного виду наземних молюсків – равлика пшеничного *Granaria frumentum*, відомого для сусіднього з Вороняками масиву Гологори. Таким чином, необхідно провести цілеспрямовані виїзди на територію Бродівського р-ну з метою уточнення сучасного видового складу наземних і прісноводних молюсків цієї території та поповнення фондових малакологічних матеріалів Державного природознавчого музею НАН України.

Джерела та література

1. Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.І. Червононогі молюски Gastropoda західної частини Малеого Полісся і Волинської височини // Подільський природничий вісник. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. – С. 52-65.
2. Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.І. Наукові колекції Державного природознавчого музею. Вип. 4. Малакологічний фонд. – Львів, 2012. – 253 с.
3. Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.І. Визначник наземних молюсків України. – Львів, 2012. – 216 с.
4. Просвітницька інтернет-програма “Молюски”: [Електронний ресурс]. Львів, 2013. URL: <http://www.pip-mollusca.org>. (Дата звернення: 25.01.2014)
5. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А.Акімова. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.
6. Wałowski J. Mięczaki galicyjskie // Kosmos. – Lwów, 1884. – Т. 9. – S. 190-197, 275-283, 376-391, 477-490, 604-611, 680-697, 761-789.